

Nov doprinos proučavanja historije NOB-a i socijalističke revolucije naroda Hrvatske

Gordana Vlačić

Prikaz 1. i 2. broja god. I, časopisa »Putevi revolucije«, objavljenih 1963. u izdanju Instituta za historiju radničkog pokreta, Zagreb.

Ova naučna ustanova osnovana je 1961. sa zadatkom da istražuje i naučno interpretira historiju radničkog pokreta i socijalističke revolucije naroda Hrvatske. Osim toga, u domenu njenog rada uključena su i istraživanja s područja suvremenog međunarodnog radničkog pokreta i naše poslijeratne socijalističke izgradnje. Međunarodni radnički pokret obrađuje se u toliko koliko je od interesa za sagledavanje kretanja u hrvatskoj historiografiji revolucionarnog i radničkog pokreta. Rad ovog Instituta od velikog je značaja za zajedničku aktivnost svih jugoslovenskih instituta na izučavanju historije partije, radničkog pokreta, socijalističke revolucije i izgradnje naroda Jugoslavije.

»Putevi revolucije« prva je publikacija IRP Zagreb sa zadatkom, da postane stalna periodika, koja će izlaziti tri do četiri puta godišnje. U početku ona će imati karakter zbornika radova Instituta s intencijom, da s vremenom preraste u časopis.

Prva publikacija ovog časopisa izišla je kao dvobroj. Sadržaj je iznesen na 553 stranice. S obzirom na tematiku časopis je podijeljen na nekoliko zaočruženih cjelina:

1. Uvodni dio redakcije časopisa,
2. Dvadesetogodišnjica Zemaljskog antifašističkog vijeća narodnog oslobođenja Hrvatske (1943—1963),
3. Rasprave i članci,
4. Prilozi i saopćenja,
5. Izvori,
6. Prikazi i bilješke,
7. Iz Instituta.

U uvodnom dijelu časopisa redakcija nas upoznava s radom Instituta i zadacima koji predstoje pred ovom ustanovom.

Najveći dio časopisa posvećen je 20-godišnjici osnutka ZAVNOH-a. Iako se sastoji od nekoliko priloga oni su tematski povezani i nadopunjuju se. Prilog Dragutina Ščukanca: »Osnivanje i rad ZAVNOH-a 1943.«, ograničio se na historijat ZAVNOH-a i njegove djelatnosti u 1943. Prikaz počima opisom društveno-političkih prilika u Hrvatskoj 1941—1943, s akcentom na formiranje, razvijanje i ulogu NOO-a kao preduvjeta formiranja ZAVNOH-a. Po mišljenju autora, uspjesi i razvitak NOP-a i narodne vlasti u Hrvatskoj u 1941—1942, bili su odlučujući i u jugoslavenskim razmjerima utječu na formiranje AVNOJ-a. Za argumentaciju ovih tvrdnji pisac navodi podatke o broju NOO-a na području Hrvatske od početka ustanka do kraja 1943. Prilog obiluje vrlo interesantnim podacima o aktivnosti Inicijativnog odbora ZAVNOH-a, njegovom radu na izradi Poslovnika o radu NOO-a. Govoreći o značaju ovog Poslovnika, autor smatra, da su mnoga pitanja u njemu temeljitije i potpunije normirana nego u direktivnom članku »Borbe« od 19. X 1941, Propisima VŠ od veljače i u Naredbi o izborima za NOO-e od rujna 1942. U daljnjem izlaganju, autor iznosi tvrdnju velike identičnosti I dijela

Fočanskih propisa s Okružnicom CK KPH br. 4. od 6. XII 1941. Govoreći o ulozi IO ZAVNOH-a u formiranju narodne vlasti, autor upozorava na posebnu zadaću tog organa u objedinjavanju procesa nove narodne vlasti u Hrvatskoj. Vrlo su interesantni podaci o kriteriju izbora delegata za ZAVNOH i o politici Partije prema HSS-u, SDS i srpskim građanskim političarima iz Hrvatske u procesu jačanja i razvijanja NOF-a. U daljnjem izlaganju iznosi se tok I zasjedanja ZAVNOH-a sa približnim spiskom sastava vijećnika, po krajevima koje su zastupali, kao i analiza »Plitvičke rezolucije«. Nakon toga slijedi analiza II zasjedanja ZAVNOH-a i njegove aktivnosti do kraja 1943.

U slijedećem prilogu Josipe Tomić: »Prilog proučavanju postanka i razvitka narodne vlasti u Hrvatskoj 1941—1943.«, upoznavamo se sa značajem i ulogom organizacije KPH u formiranju organa narodne vlasti. Prilog je obogaćen propisom broja a negdje i poimenice navedenim NOO-a s područja Like, Dalmacije, Istre, zagrebačke oblasti, Slavonije, Pokuplja, Gorskog kotara i Hrvatskog primorja. Pisac u svom izlaganju usko povezuje stepen aktivnosti odgovarajućih partijskih organizacija za uspjehe NOO-a tog područja. U daljnjem izlaganju osvrće se, kao i prethodni autor, na značaj utjecaja razvitka narodne vlasti u Hrvatskoj na glavne odredbe Fočanskih propisa. Prilog je nadopunjen kopijama dokumenata o sistemu izbora u nekim krajevima Hrvatske.

U prilogu Marijana Rastića: »Pregled sistema narodne vlasti u Hrvatskoj 1941—1943«, dobijamo pregled broja NOO-a na području cijele Hrvatske za taj period, kao i kronološki pregled razvitka istih. Nakon toga slijedi abecednim redom registar NOO-a, od mjesnih do pokrajinskih. Na kraju priloga navedeni su izvori koji su služili kod izrade ovog priloga.

Slijedeći prilog daje Zorica Stipetić — Benčić: »Sastav ZAVNOH-a, vijećnici ZAVNOH-a i vijećnici AVNOJ-a iz Hrvatske«. Ovaj prilog daje strukturu i osobni sastav ZAVNOH-a i njegovih najviših organa od osnivanja Inicijativnog odbora do IV zasjedanja, socijalni, politički i regionalni sastav vijećnika ZAVNOH-a, AVNOJ-a Hrvatske i njihove funkcije u NOP-u u času kada su izabrani u ZAVNOH. Kao izvori korišteni su: dokumentacija ZAVNOH-a i AVNOJ-a iz fondova Arhiva Instituta za historiju radničkog pokreta, Zagreb, Arhiva Sabora SRH, Zagreb, Državnog arhiva u Zagrebu i Vojnoistorijskog instituta u Beogradu.

Ovim prilogom završen je prvi dio časopisa posvećen 20-godišnjici ZAVNOH-a. Ovi prilozi obogaćuju našu historiju revolucije u Hrvatskoj i omogućavaju solidnije i preciznije prilaženje ovoj problematici. Realnim prilaženjem ovoj tematici, uloga i značaj NOB-e i socijalističke revolucije u Hrvatskoj naći će svoje mjesto u zajedničkoj akciji istraživanja i proučavanja procesa NOB-e i socijalističke revolucije naroda Jugoslavije.

U dijelu časopisa pod nazivom »Rasprave i članci«, objavljen je rad Dragovana Šepića: »Talijanska okupaciona politika u Dalmaciji (1941—1943)«. Ova rasprava prvi put je objavljena u prijevodu na francuskom jeziku u izdanju Instituta za izučavanje radničkog pokreta, Beograd 1963. Autor je to napisao kao prilog za III međunarodni kongres za historiju evropskog pokreta otpora u Karlovim Varima održanog od 2. do 4. IX 1963. U ovom napisu autor nas upoznava sa ciljevima i metodom rada talijanskih okupatora u Dalmaciji. Ukazuje na ulogu NDH u razbijanju nacionalnih granica Hrvatske, kao i na nacionalni, kulturni i ekonomski pritisak Italije u ovim krajevima. Svi ovi procesi vrlo su precizno dokumentirani i argumentirani. Ovi podaci vrijedan su doprinos proučavanju problema okupacije i talijanizacije Dalmacije. Intencija autora, da okupaciju Dalmacije argumentirano prikaže kao svjestan proces denacionalizacije Dalmacije od strane talijanskog imperijalizma, u potpunosti je uspio.

Drugi prilog u ovom dijelu časopisa dao je Tomislav Timet pod nazivom: »Prilozi ekonomskoj povijesti Hrvatske 19. i 20. stoljeća«. To je dio napisa, koji će autor objavljivati i u narednim brojevima, kao priloge za ekonomsku historiju i razvitak kapitalističke privrede u Hrvatskoj. U prvom dijelu napisa pod naslovom: »Razvitak štedionica u jugoslavenskim zemljama bivše austrijske carevine«, sa podnaslovom: »Do osnutka prve Hrvatske štedionice (1819—1846)«, daje se analiza razvitka novčanih zavoda, banaka i štedionica sa preciznom evidencijom uloga, broja ulagača i kretanjem kapitala u cijeloj monarhiji. U drugom podnaslovu: »Od 1847. do dualizma (1867)«, autor vrši analizu pojave i razvitka prve Hrvatske štedionice, njenih ulagača i uloga do 1868. Osim toga, dao je pregled osnivanja prvih banaka na području cjelokupne monarhije u periodu između 1853. do 1867. Iznoseći podatke o kretanju kapitala i novčanih prilika u ovim krajevima, autor nam daje i vrlo vrijedne

podatke o kretanju broja stanovništva u ovom periodu. Vrlo su interesantni podaci o hipotekarnim zajmovima kod Emisione banke, koji ukazuju na teške ekonomske prilike za bansku Hrvatsku i ujedno na sasvim konkretnu politiku dvora prema ovim krajevima. Na kraju napisa, autor nam vrlo precizno citira literaturu kojom se koristio kod pisanja ovog priloga.

Slijedeći prilog dao je Ivan Babić pod nazivom: »O potrebi sistematskog proučavanja razvoja naše marksističke misli«. U ovom prilogu autor ukazuje na nekoliko bitnih problema iz naše suvremene marksističke misli. Ukazuje na štetnost fragmentarnog proučavanja nastajanja teoretskog »organona« naše revolucije i s pravom konstatira, da se koncepcija originalne jugoslavenske revolucije nije stvarala ad hoc improvizacijama i da smo dužni sebi i svijetu dati teoretsku partituru naše revolucije. Međutim, kako navodi sam autor, i u samim akcionim programima historijskih instituta ova problematika je na rubu raspravljanja. Drugi bitan problem autor vidi u diskontinuitetu naše marksističke misli do 1941. s ovom našom suvremenom. Zato se često dešava, po mišljenju pisca, da neke probleme u našoj marksističkoj teoriji smatramo novima ne poznavajući vlastitu marksističku baštinu do revolucije. Kod iniciranja studija povijesti marksističke misli autor ukazuje na jedan od bitnih motiva tog iniciranja, a to je pedagoški motiv. Kod prikazivanja historije našeg radničkog pokreta, autor zastupa mišljenje da moramo imati na umu da su naši revolucionari imali, osim entuzijazma i spremnosti za borbu i određenu teoretsku bazu. To se ne bi smjelo ispustiti iz vida kod proučavanja naše marksističke teorije. Što se tiče predmeta istraživanja autor zastupa nužnost povezivanja onog zajedničkog što čini našu revoluciju jugoslavenskom socijalističkom s osnovnim fondom marksističke misli. Potrebno bi bilo dalje izvršiti analizu pristupa naših marksista fenomenima kulture i umjetnosti, ekonomije i sociologije, da se ne bi istraživanje svelo samo na uži socijalno-politički aspekt revolucije. Isto tako zanimljivo bi bilo proučiti na koje načine su se naši revolucionari odupirali deformacijama marksističke misli u određenim periodima. Po pitanju metodologije rada, autor smatra da smo još nedorečeniji nego u prethodnim problemima. Samo proučavanje radničkog pokreta ima svoje probleme, a ono je još teže kada se radi o teoretskoj misli. Ono mora da bude u ovisnosti s određenim etapama razvitka borbe, a u isto vrijeme da nam ukaže na ono što ćemo trajno naslijediti. Pri studiranju tih problema moraju se pozvati u pomoć sve srodne discipline jer su one usko vezane ako želimo znati, što je to što je učinjeno, kada, gdje i od koga, kako sam autor na kraju svog priloga konstatira.

Ovaj dio časopisa nastavlja se prilogu dvaju autora, Fikrete Butić i Ivana Jelića pod nazivom: »Prilozi za proučavanje historije NDH u razdoblju 1942—1943. godine«. Kako sami autori naglašavaju, namjera im je bila da prikažu, na osnovu do sada neobjavljene građe, neke značajnije momente u razvitku NDH od početka 1942. do kapitulacije Italije. Ovaj period uzeli su zbog toga jer smatraju da je u 1942. došlo do izvjesnih korekcija u politici NDH prema Srbima u smislu popuštanja, a i zbog toga, jer je te godine u februaru prvi put sazvan tzv. »Hrvatski državni sabor«, koji je neke od tih promjena i javno deklarirao. Smatrajući da je historija NDH u 1941. dovoljno poznata autori su je sveli na najnužnije podatke. U analizi gore navedenih podataka, autori su se koristili fondovima NDH i dokumentacijom NOP-a. U početku priloga daju kratak prikaz rada »Hrvatskog državnog sabora« iz 1942. Suprotno izjavama donesenim na prvom zasjedanju toga »Sabora«, autori na nizu dokumenata ukazuju na činjenice da je vlada NDH početkom 1942. ublažila stav prema Srbima s uvjerenjem da time smanjuje utjecaj NOP-a. Međutim, svi pokušaji NDH razbili su se zbog naglog razvoja narodne revolucije i sve većeg miješanja njemačkih oružanih snaga u kompetencije NDH-a. Dajući podatke o teškim ekonomskim prilikama koje su zahvatile ustašku državu, autori ukazuju i na nagli zaokret ustaške politike i uvođenje pojačanog terora.

U slijedećem dijelu časopisa pod nazivom »Prilozi i saopćenja« objavljeno je nekoliko radova. Đuro Plemenčić u svom radu pod naslovom: »Glas Hrvatskog zagorja« — Organ Povjerenstva CK KPH u 1942. godini«, daje prikaz djelovanja i rada Partije u Hrvatskom zagorju od početka 1941. do sredine 1942. Na čitavom nizu originalnih podataka autor nam daje pregled djelovanja zagorske tehnike, koja je štampala u samom centru Narodne zaštite. U toj štampariji izdavao se »Glas Hrvatskog zagorja«, koji je po mišljenju autora bio u to vrijeme organ Povjerenstva CK KPH i rasturao se po ostalim krajevima Hrvatske u tri tehnike: zagrebačkoj, varaždinskoj i krapinskoj. U ovom prilogu dan je i prikaz sadržaja brojeva »Glasa Hrvatskog

zagorja« od 1. do 9. Napis je vrlo interesantan za upoznavanje metoda rada naše ilegalne štampe na području uže Hrvatske u periodu 1941—1943.

Slijedeći prilog od Branimira Banovića nosi naslov: »Izvoz radne snage i deportacije stanovništva s teritorija NDH u toku drugog svjetskog rata«. Prilog obiluje zanimljivim podacima o broju deportiranih iz cijele Evrope od 1940. do 1945. s posebnim osvrtom na izvoz jugoslavenske radne snage u Njemačku i Italiju. Prilog se završava prijepisom »Hrvatsko-njemačkog utanačenja o hrvatskim radnicima« i »Hrvatsko-njemačkim zapisnikom o zaposlenju hrvatskih radnika na području njemačkog Reicha«.

Prilog Miroslave Despot: »Nekoliko podataka o akciji slagara Hüge Gersbersa u Zagrebu godine 1877«, daje interesantne podatke o radu ovog njemačkog socijaliste u krugu zagrebačkih tipografa u periodu 1877, koji je do sada bio nepoznat u našoj historiji radničkog pokreta.

Ivan Sabolek u svom prilogu: »Iz historijata revolucionarnog radničkog pokreta u Glavnoj radionici državnih željeznica u Zagrebu 1929—1937«, daje pregled aktivnosti željezničara komunista u tom periodu.

U prilogu Dragutina Šćukaneca pod naslovom: »Teror okupatora i kvilinga u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj i hrvatsko stanovništvo«, pisac iznosi sa nizom argumenata činjenicu o teroru kojemu je bilo podvrgnuto i hrvatsko stanovništvo. Pisac želi ukazati na čestu grešku u našoj historiografiji gdje se, govoreći o ustaškom teroru, misli samo na teror koji je vršen nad Srbima i Židovima.

Stanislava Koprivica u svom prilogu: »O pseudonimu MBT«, dokazuje na temelju podataka da je pod tom šifrom u predratnoj Jugoslaviji, u zagrebačkoj »Borbi« svoje članke objavljivao Ante Ciliga.

Dušanika Borojević — Štenberg u svom prilogu: »Bibliografija listova narodnooslobodilačke borbe u Hrvatskoj«, daje djelomičan pregled listova NOP-a, koji su izlazili u Hrvatskoj.

Pod nazivom »Izvori«, izišlo je nekoliko priloga. Suradnik Instituta Hrvoje Šarinić objavio je sjećanja Marka Zovko pod naslovom: »Centralna partijska tehnika 1933—1935«, suradnik Instituta Ivan Ramljak objavio je sjećanja Ante Supanca na svoj rad u Zagrebu pod naslovom: »Moj partijski rad u Zagrebu i suradnja s Augustom Cesarcem (1927—1934)« i sjećanja Nikole Pupavca pod naslovom: »Susreti s Augustom Cesarcem«.

Pod naslovom »Prikazi i bilješke«, dan je pregled rada članova Instituta na II međunarodnom kongresu za historiju pokreta otpora u Karlovim Varima i popis svih održanih referata na kongresu. Iza toga slijedi kratak prikaz Ivana Jelića pod naslovom »Simpozij o drugom zasjedanju AVNOJ-a«, održanom u Zagrebu u oktobru 1963. Vlado Oštrić iznosi historiju i historiografiju Jugoslavije u časopisu »Novaja i novejšaja istorija«, godište 1962, a Miroslava Vukadinović: »Stanje u poljskim historijskim naukama u svjetlu ideološke borbe PURP-a«. Fedora Bikar donosi prikaz časopisa Instituta za historiju CK Mađarske socijalističke radničke partije, godište IX, br. 1, februar 1963. I sveske dokumenata istog Instituta, koji izlazi pod nazivom: »Izabrani dokumenti historije Mađarskog radničkog pokreta« i knjige Edit S. Vincze: »Osnivanje Socijaldemokratske partije Mađarske i prve godine njene aktivnosti 1890—1896«, u izdanju navedenog Instituta, Budimpešta 1961.

Pod nazivom »Iz Instituta«, objavljena je odluka o osnivanju Instituta za historiju radničkog pokreta, Zagreb, sastav Savjeta Instituta, Naučno-stručnog odbora Instituta, izbor suradnika Instituta u naučno-stručna zvanja, orijentacioni program djelatnosti Instituta, diskusija o programu znanstvenoistraživačkog rada Instituta u oblasti ekonomske povijesti, veze Instituta s drugim naučnim ustanovama, djelatnosti Instituta na polju produblivanja suradnje s ostalim povijesnim i arhivskim ustanovama iz Hrvatske, pregled domaćih i stranih časopisa koje prima biblioteka Instituta i na kraju popis suradnika u ovom broju časopisa.